

УДК 327:378.4:339.9

ІЛЬНИЦЬКИЙ Д.О.

кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР ОСВІТНЬОЇ ДИПЛОМАТІЇ:
ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА ТА МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ**

Анотація. В роботі проведено узагальнення сучасних теоретичних та практичних аспектів застосування освітньої дипломатії в зовнішній політиці країн. Ідентифіковано компонентний склад, функції, проведена класифікація та виміри публічної дипломатії, окреслено місце освітньої дипломатії як найбільш перспективної форми та університетів в ній, а також форми реалізації; узагальнено основні методики дослідження, що застосовуються для цього специфічного інструменту зовнішньої політики.

Ключові слова: університет, публічна дипломатія, освітня дипломатія, соціально-економічний розвиток, економічний аналіз.

Ильницкий Д.А., ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», к.э.н., доцент, докторант кафедры международной экономики

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДИПЛОМАТИИ:
ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА И МЕТОДИКИ АНАЛИЗА**

Аннотация. В работе проведено обобщение современных теоретических и практических аспектов применения образовательной дипломатии во внешней политике стран. Идентифицирован компонентный состав, функции, проведена классификация общественной дипломатии, обозначено место образовательной дипломатии как наиболее перспективной формы и университетов в ней, а также формы реализации; обобщены основные методики исследования, применяемые для этого специфического инструмента внешней политики.

Ключевые слова: университет, общественная дипломатия, образовательная дипломатия, социально-экономическое развитие, экономический анализ.

Pnytskyi D.O., Kyiv National Economic University named after Vadym Getman, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Doctorate Student of the Department of International Economics

**SOCIO-ECONOMIC DIMENSION OF EDUCATION DIPLOMACY:
THEORY, PRACTICE AND METHODS OF ANALYSIS**

Abstract. The paper summarize contemporary theoretical and practical aspects of educational diplomacy in national foreign policy. It contains identified component structure, functions, classification of public diplomacy; outlines educational diplomacy as the most promising form and universities in it, as well as forms of its implementation; summarizes the main research methodology used for this particular instrument of foreign policy.

Keywords: university, public diplomacy, educational diplomacy, economic and social development, economic analysis.

Актуальність проблеми. В умовах асиметричності розвитку національних економік в межах глобального господарства системи цінностей країн різне значення приділяють окремим факторам виробництва. Тоді як окремі економіки найбільше цінують матеріальні, природні блага, якими вони можуть користуватися та розпоряджатися, інші країни найбільше цінують результати інтелектуальної діяльності людини, інформаційні ресурси. Для останніх характерним є усвідомлення свого розвитку в умовах економіки знань, де до основних постачальників знань відносять освітні системи, в межах яких ключові позиції займають університети. Оскільки в інформаційному суспільстві усвідомлюють, що успішна зовнішньоекономічна чи будь-яка інша зовнішня політика має спиратися не лише на внутрішню підтримку, але й зовнішнє сприйняття та підтримку, то донесення інформації до зовнішніх її споживачів та їх переконання є завданням, яке постає перед будь-якою зрілою економікою.

Активізація процесів міжнародної мобільності викладачів та студентів, працівників та туристів виводить на порядок денний питання використання публічної дипломатії в якості інструменту діяльності національних економік в межах світового господарства. В межах публічної дипломатії (далі – ПД) дослідники виділяють освітню дипломатію (далі – ОД), значення якої зростає, тому її вивченню слід приділяти значну увагу як інструменту досить недорогого, ефективного, але який практично застосовується лише окремими країнам.

Мета. Практична відсутність системних публікацій щодо освітньої дипломатії в нашій країні створює певну неусвідомленість у діяльності суб'єктів, що можуть бути залучені до неї, а також недостатню реалізацію національних інтересів за рахунок використання цього інструменту. Розпорошеність науково-технічної та слабкої доступності практичної інформації щодо реалізації країнами політик освітньої дипломатії, що

обумовлено і тим, що використання цього інструменту закладає конкурентні переваги країнам, які намагаються захистити їх. Слабке наукове опрацювання ОД в літературі перетворює її для одних на непублічний та неефективний інструмент, а для інших – на конкурентну перевагу. Слід також визначити який базис має освітня дипломатія – освітній, політичний чи економічний. Саме тому метою цієї роботи є узагальнення теоретичних засад та практичного застосування освітньої дипломатії в інтересах національної економіки, як рушійної сили соціально-економічного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Нажаль досить обмежене коло публікацій у вітчизняній науковій періодиці присвячено питанням ПД в цілому та ОД зокрема. Окремі публікації звертають увагу на освіту майбутніх та сучасних дипломатів наголошуючи на універсальності їх діяльності [2]. Інші автори роблять акцент на віртуальній дипломатії як формі, що набуває актуальності в процесі розвитку глобального Інтернет простору, але практично забуваючи про освіту [3]. Швець О. робить наголос переважно на бренді країни у його політичному вимірі та іміджевій дипломатії [6; 7]. Тищенко-Тишковець О., досліджуючи питання ПД у системі зовнішньої політики, робить висновок про високу ефективність культурно-освітніх обмінів як однієї з форм ПД, але не розглядає інші [4].

Тож невизначеним є місце, яке займає освітня дипломатія серед інших форм публічної дипломатії. Маловивченою є практика використання освітньої дипломатії в національних інтересах країн. Саме розкриттю цих питань присвячена дана робота.

Методологічне значення цієї роботи полягає у тому, що вона може стати основою для вдосконалення національної освітньої політики та імплементації політики освітньої дипломатії. Крім того суб'єкти, що складають освітню систему країни, особливо вищу освіту, у своїй діяльності мають відповідально враховувати цей вимір та його вплив на середньо- та довгострокові перспективи соціально-економічного розвитку країни, громад та громадян.

Викладення основного матеріалу.

Публічна дипломатія. Досі єдиного загально визнаного визначення терміну «публічна дипломатія» немає. Більшість дослідників сходяться у тому, що в науковий обіг він був уведений Едмундом Галліоном [9]. Хоча ряд відомих публікацій досить різнобічно характеризують ПД, але чіткої дефініції не дають [20; 23]. Тому в нашому дослідженні відштовхуватимемося з розуміння ПД як *одного з вимірів політики, що проводиться як представниками офіційної влади країни, так й недержавними інституціями, громадами та особистостями, щодо впливу на іноземні аудиторії та осіб, які долучаються до прийняття рішень, що можуть мати наслідки для інтересів країни.*

Публічна дипломатія традиційно розглядається у складі таких її компонентів як культурні, освітні та інформаційні обміни людьми та програмами, які спрямовані на інформування та вплив на іноземних осіб [38]. Нині різні автори у її складі виділяють ще й інші – туристичну, культурну, спортивну дипломатію та дипломатію охорони здоров'я чи дипломатію діаспори тощо. Її суб'єктами називають як урядові органи та інституції, так і неурядові, приватні організації, та практично кожен людину, яка прямо чи опосередковано впливає на іноземних громадян, адже в умовах глобалізації світової економіки та інтернаціоналізації економічних відносин практично неможливо функціонувати та розвиватися виключно за рахунок власних ресурсів та внутрішніх відносин.

Серед концепцій міжнародних урядових комунікацій, до яких відносять пропаганду, публічну дипломатію, публічні відносини та формування національного бренду, ПД вирізняється високими етичними стандартами, м'якістю сили та шириною аудиторії [14]. ОД допомагає публічній забезпечувати переконання через привабливість, побудову довіри у комунікаціях, виступаючи при цьому каналом переважно міжперсональної комунікації.

Виокремлюють такі основні цілі, що ставляться перед ПД у світі, які, як правило, одночасно мають багатоаспектний вимір, як [27]: 1) політично-військові; 2) економічні; 3) соціально-культурні. Тому за своїм призначенням ПД поділяють на політичну, військову, економічну, культурну.

В залежності від рівня розвитку держави та її дипломатії, ПД можна класифікувати за самим різними ознаками. Так Леонард М. за інтенсивністю конкуренції поділяє її на **конкурентну**, яка проводиться в найбільших економіках і ринках та регіональних лідерах (наприклад, Нігерія чи Південна Африка), де слід конкурувати з іншими країнами за доступ до ринків, за інвестиції, туризм політичний вплив, імміграцію талантів, тощо; та **кооперативну**, яка проводиться в інших країнах, де в інтересах найбільш розвинених країн та людства актуальними є питання стабільності, економічного розвитку, прав людини та доброго урядування [20, с. 22-24]. Наприклад, у Великобританії конкурентну ПД проводять щодо близько 50 країн вбачаючи двосторонній інтерес у розвитку відносин, а кооперативну – щодо близько 140 країн вбачаючи багатосторонні інтереси. Хоча при цьому окремі країни (наприклад, Норвегія) практикують **нішеву** дипломатію, адже спираються на досить обмежені ресурси, але прагнуть максимізувати результат.

У часовому вимірі виокремлюють **короткострокову** (реактивна, що вимірюється годинами та днями), **середньострокову** (проактивна – тижнями та місяцями), **довгострокову** (побудова взаємозв'язків – роками) ПД [20, с.101]. Короткострокову найчастіше асоціюють з управлінням новинами, середньострокову – стратегічними зв'язками, довгострокову – побудовою взаємозв'язків, стратегічною координацією, диференціацією національних інтересів щодо країн.

Прикладом ролі особистостей в розвитку ПД й налагодженні наукових та інших відносин між країнами може виступати діяльність окремих науковців [12]. Однак сучасний рівень соціально-економічного розвитку країн та глибина глобалізації світової економіки роблять нові виклики перед науковцями та освітянами,

особливо тих, хто походить та працює у розвинених країнах, що передусім стосується зменшення асиметрії рівнів розвитку країн та їх економік [15].

Освітня дипломатія. Всесвітня конференція з вищої освіти під егідою ЮНЕСКО в Парижі у 1988 році задекларувала, що «освіта є фундаментальним стовпом прав людини, демократії, сталого розвитку та миру, а тому має стати доступною для всіх» [33]. Освіта виступає однією з форм, що може використовуватися у сукупності з іншими, які застосовуються для підтримки мирного соціально-економічного розвитку та попередження військових дій чи політичних конфліктів. Існує логічна послідовність між значним скороченням економіки, зменшенням витрат на освіту та загостренням ризиків несприятливих подій, що супроводжуються застосуванням сили. Саме тому Де Йонг пропонує в якості першочергового превентивного заходу здійснювати заходи щодо розвитку освіти на рівнях громад, родин та окремих осіб [13]. Освіта разом з іншими секторами може сприяти примиренню та співробітництву такими шляхами як: 1) встановлення політики щодо посилення справедливих освітніх послуг; 2) реконструкції інфраструктури; 3) розвитку людського ресурсу на різних освітніх рівнях; 4) постачання освітніх матеріалів; 5) створення системи моніторингу та нагляду.

Освітня дипломатія позитивно відрізняється від інших її колег тим, що, *по-перше*, дає можливість щодо кращого розуміння цільової аудиторії; *по-друге*, усуває недоліки одностороннього потоку інформації, що притаманний більшості інших видів ПД; *по-третє*, дає можливість для виходу на нові інтелектуальні форми спілкування; *по-четверте*, освіта постійно підтримує актуальність знань та компетенцій, що набуваються сторонами. ОД можемо знаходити в усіх вимірах ПД, якими можна ідентифікувати такі [39]:

– ПД як культивування іміджу країни передбачає управління сприйняттям країни та бренду країни, що важливо адже в умовах глобалізації загострюються питання ідентичності, іміджу та світової суспільної думки.

– ПД для розвитку взаємного порозуміння найбільш тісно пов'язана з розвитком різного роду комунікацій та інших зв'язків між країнами.

– ПД як інструмент захисту національних інтересів використовується урядовими інституціями та громадами, що приймають рішення, для просування національних інтересів та забезпечення сприятливого міжнародного середовища спілкування.

– ПД як інструмент створення глобальних суспільних благ, потреба у яких обумовлюється розгортанням процесів глобалізації, глобальними проблемами, що вимагають глобальних колективних дій.

Освітня дипломатія досить успішно виконує всі функції ПД, які в цьому контексті приймають наступний вигляд: функція пропаганди цінностей, політик та дій через їх вивчення та дослідження; інформаційно-комунікаційна функція покликана не лише інформувати, а й навчати; функція розвитку взаємовідносин досить вдало виконується в університетах, де навчаються представники різних країн; функція просування позитивного сприйняття культури та національної ідентичності через освіту; університети роблять свій внесок у реалізацію функції військової пропаганди, яка має розглядатися виключно з точки зору забезпечення національної безпеки та як така, що є доповненням політичної функції ПД. При цьому досить часто певна подія чи повідомлення виконують одразу декілька функцій [34].

Привабливості ОД додають ті аргументи, що потоки міжнародної допомоги, що спрямовуються в освіту виявляються одними з найбільш ефективних для всіх сторін, а також вони до 70% зменшують загрози терористичних атак [11]. Крім того, реалізація програм допомоги, що спрямовуються в освіту, дають кращі публічні сигнали щодо зусиль країн-донорів у допомозі країнам-реципієнтам ніж інші напрямки, що в пост-кризисних умовах, коли найбільші зменшення витрат на програми допомоги спостерігаються протягом 10 років після криз, робить освітній сектор одним з пріоритетних у спрямуванні зусиль країн-донорів. Однак, зауважимо, що довгостроковий характер наслідків ОД робить її менш привабливою у порівнянні з тими, що можуть приносити більш швидкі наслідки, але їх вибір все ж залежить від задач та мети, що її ставлять перед собою суб'єкти міжнародних відносин.

Освітня дипломатія має розглядатися у нерозривному взаємозв'язку з науковою, адже більшість сучасних університетів (саме вони є основними дієвими особами) тяжіють до моделі, в якій їх діяльність є можливою лише у нерозривному поєднанні їх наукової, освітньої та комерційної діяльності. Узагальнено форми ОД представлено у таблиці (табл.1.). Застосування наукового співробітництва з метою розвитку двосторонніх відносин між країнами може приймати такі форми [35; 38]:

1. Угоди про наукове та технічне співробітництво (вони часто підписуються для демонстрації покращення відносин між країнами, як це було між СРСР, США та Китаєм у 1970-80-ті);

2. Створення нових інституцій (наприклад, створення Європейської організації з ядерних досліджень після другої світової війни для віднови довіри між країнами);

3. Освітні гранти (розглядаються як механізм побудови мереж та заохочення до співробітництва);

4. Дипломатія «другого рівня» (полягає у залученні до офіційного переговорного процесу сторонніх експертів);

5. Наукові фестивалі та виставки (розглядаються як успішна форма наголошення на універсальності науки та спільних культурних інтересів)

На відміну від простого поширення інформації, пропаганди освіта призводить до більш глибокого розуміння один одного, що має робити вчорашніх студентів більш толерантними особами, які приймають рішення сьогодні, які якщо не поділяють поглядів, то можуть їх розуміти. При цьому окремі автори наполягають на неможливості використовувати освіту в якості зброї пропаганди, але інші навпаки закликають скористатися можливістю [16, с. 43-52].

Слід зауважити, що хоча ОД стосується передусім людей як основних носіїв інтелектуального капіталу, однак існують й інші її виміри. Зокрема демонстрація в освітній діяльності політики та практики поводження з об'єктами інтелектуальної власності призводить до прищеплення до її учасників цінностей та моделей поведінки. Відтак отримавши такий освітній досвід студенти та освітяни будуть переносити його у практику в країні походження.

Таблиця 1

Форми освітньої дипломатії

Група форм	Форма ОД
діяльнісній	програми обміну в галузі освіти шляхом надання грантів, контрактів чи іншим чином
	кооперативні міжнародні освітні зв'язки
	заохочення освітніх реформ в інших країнах (позиція більш розвиненої країни)
	освітнє волонтерство
	міжнародні практика, стажування, наставництво
	перепідготовка працівників дипломатичної служби з метою урахування ними важливості та значення освітньої дипломатії в їх роботі
	надання/експорт освітніх технологій
	надання підтримки на участь в міжнародних освітніх виставках та ярмарках
	забезпечення взаємного обміну освітніми, технічними та науковими матеріалами та обладнанням
	організація науково-освітньої діяльності з представниками інших країн
	підтримка та сприяння вивченню мови країни
	просування вивчення мови країни та її досліджень
	забезпечення участі представників країни в неурядових міжнародних наукових, освітніх та технічних організаціях та зустрічах
	координація діяльності університетів щодо залучення та навчання іноземних студентів
підтримка лідерів в освіті (студентів, викладачів, університетів)	
інституційній	функціонування бібліотек за кордоном
	проведення міжнародних освітніх конкурсів, загальних виставок та ярмарків, конференцій
	створення та функціонування таборів перенавчання
	розробка та підтримка масових безкоштовних он-лайн курсів
	підтримка створення та функціонування центрів культурного, освітнього та технічного обміну
	допомога у створенні, розширенні, підтримці та діяльності шкіл та інституцій навчання за кордоном, сприяння проведення досліджень країни іноземними студентами та вченими
	розбудова та функціонування міжнародних освітніх та науково-дослідницьких мереж

Джерело: складено автором

До найбільш ефективних форм ПД задля просування «м'якої» сили країни слід відносити міжнародне університетське співробітництво [5]. **Університети** називають базисом дипломатії знань, що забезпечують спрямування людей, знань та взаєморозуміння між народами [33]. Адже саме навколо університетів досить вільно можуть об'єднуватися представники самих різних країн, неурядових організацій та компаній у пошуку шляхів вирішення глобальних та національних проблем. В міру того, як університети починають позиціонувати себе на висококонкурентному світовому ринку товарів та послуг вищої освіти, їм доводиться використовувати інструменти розвитку міжнародного співробітництва. Співробітництво лежить в центрі інтернаціоналізації університетської підготовки, тренування, навчання та дослідницьких можливостей, а тому має розглядатися як імператив стратегії їх розвитку, адже йдеться передусім про якість та вдосконалення знань.

Заклади освіти відіграють все більш важливу роль у підтримці неурядових міжнародних взаємозв'язків, які, як частина міжнародних зв'язків країни, роблять свій внесок у переговорні процеси та процеси прийняття рішень [16, с.6-7]. Прикладом може бути активна міжнародна позиція, яку займають університети Канади, які за 40 років прийняли участь у 2600 міжнародних програмах розвитку та підготували більш як 265тисяч випускників з країн, що розвиваються [33]. Особливий наголос університети Канади роблять на розвиток співробітництва з провідними університетами Китаю та Індії, де кількість студентів щорічно зростає швидкими темпами.

Досить необдуманим може бути рішення покладання зусиль освітньої дипломатії на одну інституцію чи групу університетів, адже сукупний вплив більш широкого кола залучених закладів освіти буде тим сильнішим, чим більш диверсифікованим буде коло суб'єктів, а контрдії конкурентів не зможуть носити точковий характер. До того ж репутаційні ризики можуть досить сильно впливати на імідж, бо, як стверджує Ворен Баффет: «Репутацію розбудовують 20 років, а втратити можна за 5 хвилин» [31]. Слід зауважувати, що університети на ринку освітніх послуг зустрічаються з зовнішніми та внутрішніми, позитивними та негативними ризиками їх репутації.

В результаті розвитку науково-технічного прогресу з'являються нові напрямки освітньої, публічної дипломатії, які також можуть становити об'єкт наукових та прикладних досліджень. До них слід відносити появу масових відкритих он-лайн курсів (далі - МВОК), що надають можливості для користувачів Інтернет

глобально отримувати нові компетенції залишаючись при цьому в своїй країні та навіть місцевості, та Web 2.0. МВОК з одного боку стають альтернативою отриманню вищої освіти закордоном для тих, хто не може собі дозволити міжнародну мобільність як студент чи викладач, а з іншого – ще одним каналом поширення цінностей, знань західної цивілізації¹ в усьому світі. Іншими напрямками розвитку можна назвати дипломатію знань [15], а також цифрової дипломатії, яку можемо спостерігати на прикладі реалізації досліджень ринків та технологій для країн Африки [24].

Національні особливості у сфері освітньої дипломатії.

Після закінчення II Світової війни, протягом якої основні зусилля у площині ПД знаходилися у руках військових, повноваження з її реалізації та координації в США були передані у руки цивільних. У часи холодної війни ПД провадило Інформаційне агентство США, основною місією якої було протистояння пропаганді СРСР та поширенню комунізму. На даний час питання ОД в США регулюються такими основними актами як Закон про основні повноваження Державного департаменту США 1956 року, Закон США про інформацію та освітні обміни 1948 року, Закон про взаємні освітні та культурні обміни 1961 року. Особливий наголос робиться на розкритті та протистоянні екстремістським ідеологіям та тероризму. В США виходять з того, що ПД та стратегічні комунікації завжди повинні прагнути підтримувати фундаментальні цінності країни, а також завдання національної безпеки. Для цього ПД як діяльність в межах національної стратегії США повинна [32]:

- підкреслювати відданість США свободі, правам і гідності людини, а також рівності кожної людської істоти;
- досягати тих, хто поділяє американські ідеали;
- підтримувати тих, хто бореться за свободу і демократію;
- протидіяти тим, хто дотримується ідеології ненависті і гноблення.

На даний момент організаційно за питання ОД в США відповідає Бюро освітніх та культурних справ, яке підпорядковується заступнику керівника Державного департаменту США [25]. З свого боку йому підпорядковуються офіси з ПД в закордонних місіях США. Державний департамент США почав опікуватись питаннями ПД після ліквідації Інформаційного агентства США у 1999 році, у складі якого функціонували підрозділи академічних програм, міжнародних візитів, професійних та культурних програм, дорадчий комітет з культурної власності та рада іноземних стипендій Фулбрайта. При цьому в США за останні десятиліття в структурі витрат на ПД відбулися кардинальні зміни, які засвідчили зростання частки витрат на ОД утріч та зробили її найважливішим інструментом при тому що обсяг витрат залишився практично незмінним, навіть дещо зменшившись (табл.2). Також відмітимо той факт, що на 13% зросла кількість осіб, які займаються питаннями освітньої дипломатії з 2008 по 2010 рік. Одночасно, очевидно як наслідок фінансової кризи, частка витрат на ПД в США зменшилася вдвічі-втричі за десятиліття.

Таблиця 2

Обсяги витрат на освітню дипломатію США,
млн.дол.США у незмінних коштах станом на 2008 рік

Рік	Освітні та культурні обміни	Частка в сукупних витратах на ПД, %	Сукупні обсяги витрат на ПД	Частка ПД у сукупних витратах бюджету США, %
1997	285,2	19,9	1 432,9	0,09
1998	255,1	17,6	1 451,9	0,09
1999	252,9	17,8	1 422,7	0,08
2008	501,3	56,3	890,9	0,03
2009	538	49,8	1 081,4	0,03
2010	633	50,5	1 253,9	0,04

Джерело: складено автором за [25]

Тож США прагнуть пропонувати позитивне бачення надії та можливостей, що спираються на основні цінності, для чого підтримує ідею того, що всі люди, хлопці та дівчата, мають отримати освіту, адже освіта розширює можливості, а освічені люди мають більше шансів стати відповідальними громадянами, толерантними та шанобливими до відмінностей інших людей [32]. Окремим пріоритетом ПД США є «дипломатія справ», яка розглядається як більш дієва ніж будь-які слова. Внесок США у вирішення практичних завдань та проблем країн та світу відбувається як коштом уряду, так й приватними та добровільними організаціями, а також окремими особами.

До кола стратегічних осіб ПД в США серед інших ключових впливових осіб відносять освітян. З іншого боку, молодь відносять до уразливої групи населення, тому освіту та програми обміну, а також інші форми комунікацій використовують для досягнення цієї аудиторії. Численні дослідження доводять, що освічені жінки, які знаходяться при владі, є найбільш ефективними агентами соціальних змін, прогресу та процвітання [32, с.4]. Тому в країнах, де значною є частка жінок без освіти, ПД США орієнтована на розвиток їх освіти для досягнення довгострокових інтересів та розвитку свобод та можливостей. Аналогічне є правдивим по

¹ Адже саме університети Північної Америки та Західної Європи займають передові позиції в пропозиції та реалізації МВОК.

відношенню до расових, національних та релігійних меншин.

Серед пріоритетів ПД США на першому місці знаходиться розвиток освітніх програм та програм обміну, що розглядається як найбільш ефективний інструмент за останні 50 років [32, с.6]. До цього інструменту залучаються ключові впливові категорії (науковці, освітяни, священнослужителі, жінки, журналісти і урядові, військові та політичні лідери), які надалі в країнах походження впливають на більш широкі сегменти населення. Особливий наголос робиться на розвиток програм навчання англійській мові. Урядовим агентствам наказується розширювати можливості через практику, наставництво та освітні програми в країнах їх діяльності. Окрема увага приділяється розвитку співробітництва з тими суб'єктами, що займаються організацією туристичних та інших подорожей до США, включаючи освітянську та наукову громади.

Американська дипломатія надає досить вагому підтримку університетам США самим різними шляхами. Яскравий приклад виявив аналіз активності американських посольств та представництв у блогах та мікроблогах в Китаї, яка співпадала з часом, коли в університетах США починалися періоди прийому документів на навчання, а її результатами у 2011 році стала 25% частка китайських студентів серед іноземних студентів у США [41]. Така активність є послідовним продовженням досить успішної політики залучення талантів зі всього світу до США інструментами ПД.

Порівняльний аналіз практики ОД США та **Китаю** виявив, що останні тяжіють до студентських обмінів, тоді як США дивляться на питання більш широко та практикують програми освітніх обмінів для всіх суб'єктів сфери освіти [30]. Воно і не дивно, адже система суспільних пріоритетів цінностей США та Китаю на сучасному етапі розвитку досить різниться, як свідчить аналіз змісту рекламних оголошень в основних мегаполісах цих країн (у США освітні оголошення переважають більш ніж у тричі) [21]. З іншого боку, Китай використовує питання якості американської освіти для того аби певною мірою врівноважити негативний імідж США, який сформований і підтримується в китайських ЗМІ [17].

В **Німеччині** завдання діяльності фонду Фридеріка Еберта, який на міжнародній арені представлений офісами у більш як 90 країнах світу та проектами у 100, включають політичну освіту, забезпечення доступу до вищої освіти та просування студентів з видатними інтелектуальними спроможностями та особистостей [20, с. 66-67]. Схожими є цілі діяльності фонду Конрада Аденауера та ряду інших громадських організацій, що частково фінансуються з бюджетів різних рівнів, які інструментами ОД сприяють досягненню середньо- та довгострокових цілей соціально-економічного розвитку Німеччини.

Основною організацією, що реалізує завдання ОД **Великобританії**, є Британська Рада, яка не обмежується лише навчальними заходами, а й веде досить успішну комерційну діяльність. Результати SWOT аналізу ПД Великобританії на теренах США засвідчили, що можливості її розвитку обумовлюються передусім зростанням попиту на міжнародну освіту (що, між іншим, може бути використано всіма країнами, які посідають міцні позиції на світовому ринку освітніх послуг), а перевагою є велика кількість випускників університетів Великобританії, які працюють в США, у тому числі ті, хто отримував британські стипендії на навчання у США. З іншого боку, до загроз відноситься зменшення кількості студентів, які вивчали британську політику за останні 25 років, а також загострення конкуренції за тих, хто прагне навчатися за кордоном, з боку інших англомовних країн та країн ЄС [20, с.117-118]. У Великобританії відзначають успіхи ОД на теренах **Польщі**, де 91% молодих людей говорять англійською, а ще 9% цього бажають, 39% молодих осіб з вищою освітою не менше одного разу відвідували Великобританію [20, с.136-137]. Аналогічні дослідження на ринку освітньої дипломатії британські аналітики проводили й для інших країн, серед яких Індія, Південна Африка, ОАЕ, Франція. До речі завдяки коштам, що виділялися на стипендії Тірісано в межах діяльності Фонду співробітництва коледжів, у Південній Африці залишається позитивне ставлення до Великобританії [22].

З метою завоювання позицій регіонального лідера в арабському світі **Катар** активно та цілеспрямовано реалізує політику «Міста освіти», як однієї зі складових ПД країни [1]. Реалізація проекту «міста освіти» спрямована на забезпечення світового рівня арабської освіти завдяки партнерським стосункам з провідними американськими і французькими університетами, при цьому основним джерелом фінансування такої політики виступає напівприватний Катарський фонд освіти, науки і суспільного розвитку.

В **Росії**, яка успадкувала значний ресурс пропаганди після розпаду СРСР, ОД приділяється певна, але незначна увага [29]. Основний наголос робиться на становлення та розвиток освітніх контактів, розвиток відповідного співробітництва. При цьому пріоритети різняться для політики, що проводиться для країн СНД, які Росія намагається залишити у своїй орбіті, та політики для інших країн, де проектується інструменти м'якої сили (спорт, культура, освіта), які пов'язуються з цілями як внутрішньої, так і зовнішньої політик.

В **Австралії** розвиток ПД тісно пов'язувати з освітою почали лише з 2007 року, але розвиток експорту освітніх послуг розпочався задовго до цього, а вже у 2009-2010 міжнародна освіта збагатила країну на 18 млрд.дол.авст. [8]. Ще з 1950-х, коли почав реалізовуватися План Коломбо в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а далі і за підтримки державних органів та агенцій (Міністерство освіти, Програма допомоги зарубіжному розвитку, Австралійське агентство з міжнародного розвитку, Австралійська міжнародна освіта, Департамент закордонних справ та торгівлі, тощо) здійснювалися цілеспрямовані зусилля з виведення освіти на місце найбільшого експортера австралійських послуг. При цьому основними операторами стали австралійські університети, для яких навчання іноземних студентів стало значною статтею доходів, а вони самі досягли значного успіху у розбудові мережі наукових та освітніх зв'язків з університетами по всьому світу.

Україно потенціал міжнародних культурно-освітніх обмінів не використовується в повній мірі, але в умовах обмеженості людських і фінансових ресурсів держави ОД має розглядатися як пріоритетний та

найбільш ефективний інструмент ПД. Лідерство в ОД України переходить до недержавних інституцій, які, однак, рідко коли підтримують інтереси держави, а сама ОД розвивається скоріше хаотично, ніж плановано [5].

Розвиток інформаційного суспільства дає простір для реалізації ОД навіть націям без країни. Таким прикладом можемо називати Каталонію освітні інституції мають досить широкі повноваження у сфері освіти [36]. З іншого боку, окремі особистості чи неурядові організації представників певної нації в межах світового науково-освітнього простору також можуть вдаватися до окремих форм освітньої дипломатії.

Методики аналізу. Крім згаданого SWOT аналізу для вивчення ОД та будь-яких інших видів ПД в залежності від поставлених цілей можуть використовуватися самі різноманітні моделі та методи. В узагальненому вигляді їх можна викласти у вигляді таблиці, однак слід розуміти, що їх застосування також обмежується обраною стратегією, можливістю отримання аналітичних показників та часом (табл.3). При цьому не варто спрощувати об'єкт аналізу і виходити з того, що у міжнародних відносинах превалює багатовимірність, багатоаспектність процесів, явищ та подій, а підходи, як показав аналіз еґо-мереж, мають бути не менш ніж 2-3 компонентні [37].

При проведенні досліджень слід також виходити з того, що ОД має забезпечувати діалог представників різних країн, а не односторонній обмін інформацією чи освітніми послугами. Результатами діалогу можуть ставати узгодження шляхів реалізації інтересів представників різних країн.

Таблиця 3

Моделі оцінювання публічної дипломатії

Моделі	Методи	Теорія впливу	Очікувані результати
Моделі випуску	Спеціальні, газетних вирізок, еквівалента рекламної вартості, кількості контактів з аудиторією	ПД як продукція	Підтвердження проведеної роботи, досягнення аудиторії, обсягу
Моделі результатів	Логічні моделі, вимірювання впливу	М'яка сила = тверді результати	Підтвердження ефективності та ефективності організації
Моделі сприйняття	Опитування, дослідження ставлення, прихильності	Управління репутацією	Підтвердження впливу на ідеї та цінності
Мережеві моделі	Концентратори (хаби) та мультиплікатори, формування альянсів	Управління взаємовідносинами	Підтвердження уваги до взаємозв'язків та інших перспектив

Джерело: складено автором за [26]

Одним з показників результативності ПД є індекс національного бренду, для вимірювання якого в світі використовуються самі різні методики, аналіз яких може надати методологічну основу для самостійного аналізу ПД чи ОД. Однак їх всіх об'єднує те обмеження, що практично неможливо охопити всі країни світу та всі верстви населення, тому робляться значні припущення, привносяться значні суб'єктивні рішення та інші обмеження. Наприклад, при формуванні індексу національних брендів 2012-2013 років, де Україна посіла 98 місце, проводилося опитування лише 3600 експертів з 18 країн світу, хоча методологія повністю не розкривається [10].

Галузевий вимір ОД також повинен отримати належну увагу в будь-якому дослідженні. Найбільші перспективи тут відкриваються для таких сфер як охорона навколишнього середовища та охорона здоров'я. Держсекретар США Х. Клінтон навіть закликала до створення дипломатичних служб щодо охорони здоров'я, а Глобальний консорціум з освіти в сфері охорони здоров'я разом з Асоціацією медичних факультетів Канади сформулювали глобальні компетенції для студентів медиків [18]. З іншого боку, відсутність інституційних чи організаційних утворень з певних науково-освітніх сфер у сукупності з сучасними досягненнями ІКТ призводять до утворення напіввипідільних форм міжнародного співробітництва та ПД [19]. Навіть розмірковуючи над профілактикою проблем космічної безпеки науковці закликають активно використовувати освітні інструменти (урядові освітні програми з найму та освіти спеціалістів з космічної безпеки, глобальні освітні конкурси, стипендії, дослідження тощо) [28].

В умовах масового розповсюдження Інтернет значні сподівання покладаються на донесення освітньої інформації, освіти читачів неурядовими організаціями, які з одного боку функціонують в інтересах певних громад, а з іншого – своєю сукупністю досить різнобічно формують цілісне бачення країн одна одною [40]. Саме тому канали донесення інформації, у тому числі сучасні ІКТ, мають займати чинне місце у дослідженнях питань, що охоплюють освітній та інші виміри ПД.

Окреслення інструментів ОД, що використовуються з певною метою, має в результаті закінчуватися визначенням системи показників та методик їх використання. Зокрема обов'язковим має стати аналіз ефективності реалізації політики. Наприклад, в результаті досліджень у США вважають, що Великобританія проводить більш ефективну освітню дипломатію у тій частині, що стосується освітніх програм з мовної підготовки [25].

Висновки. Враховуючи відсутність загально визнаного та прийнятого визначення терміну «освітня дипломатія» та відштовхуючись від результатів наших досліджень, можемо запропонувати наступне визначення: «Освітня дипломатія, як одна з форм публічної дипломатії, в процесі освітньої діяльності забезпечує діалог представників різних країн, які можуть долучатися до прийняття рішень, що можуть мати

наслідки для інтересів країни».

ОД за своїм призначенням відноситься до політичної, економічної, культурної форм ПД. Кожна країна політично має визначитися щодо усвідомлення доцільності та можливостей проведення ОД, а наступні питання слід відносити переважно до сфери менеджменту, маркетингу та інших, які у сукупності можна назвати економічними. Країна має чітко сформулювати своє бачення ролі та місця ОД як складової ПД, наприклад, як це зробили США в національній стратегії розвитку ПД та стратегічних комунікацій. Саме тоді найрізноманітнішими інструментами та формами можна досягати стану, коли представники інших країн допомагатимуть країні у реалізації її інтересів.

ОД притаманна переважно країнам, що займають міцні позиції на світовому ринку освітніх послуг, але при цьому може використовуватися країнами, що направляють своїх громадян на навчання за кордон, особливо коли йдеться про масові потоки до певної країни як це має місце у навчанні китайських студентів в США. Використання ОД як одного з інструментів ПД є свідченням високого рівня розвитку країни. Країни, університети яких приймають значну кількість іноземних студентів на навчання, можуть використовувати потенціал університетів для реалізації національних інтересів, адже успішні університети світового класу чи ті, що прагнуть стати такими, обов'язково проводять досить активну роботу з підтримки зворотного зв'язку зі своїми випускниками, що є частиною їх бізнесу.

ОД може використовуватися переважно як інструмент довгострокового впливу на забезпечення високого рівня соціально-економічного розвитку країни. Вона є передусім усвідомленим управлінням можливостями, що можуть бути використані з існуючих інструментів, яке може бути реалізоване державою з мінімальними фінансовими витратами переважно завдяки координуючій ролі та методичній підтримці.

Подальші дослідження ОД мають сконцентруватися на питанні опрацювання системи індикаторів, які дадуть можливість вимірювати та аналізувати ефективність використання країною інструментарію ОД виходячи з кола можливих цілей, доцільності спрямування фінансових та інституційних ресурсів, а також з точки зору управління нею, що переводить її у площину економічного аналізу, маркетингу та менеджменту.

Список використаної літератури

1. Зінько, С.Ю. Сучасна публічна дипломатія Катару [Текст] / С. Ю. Зінько // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 59 (№ 4). – С. 760-765.
2. Кулінич М. Освітня підготовка дипломатів: сучасний контекст [Електронний ресурс] / М. Кулінич // Україна дипломатична. 2013. – Вип. 14. – С. 464-475. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ukrdip_2013_14_30.pdf.
3. Піпченко Н.О. Робота дипломатичних представництв в умовах розвитку віртуальної дипломатії // Актуальні проблеми міжнародних відносин – Вип. 65. ч. I. – К.: Вид-во ІМВ, 2007. – С. 124-130.
4. Тищенко-Тишковець О.М. Практичні й теоретичні передумови виникнення публічної дипломатії як форми «м'якої сили» у системі зовнішньої політики держави / О. М. Тищенко-Тишковець // Актуальні проблеми міжнародних відносин – Вип.94, ч. I – К.: вид-во ІМВ, 2010. – С.107-113.
5. Тищенко-Тишковець О.М. Публічна дипломатія у системі зовнішньої політики / Тищенко-Тишковець Олена Миколаївна. Автореф. на здоб.наук. ступ. канд. політ. наук. – Київ. КНУ ім.Т.Шевченка. – 2011. – 20 с.
6. Швець О.В. Використання технологій державного брендінгу у зовнішньополітичній діяльності України: євроінтеграційний аспект// Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Випуск 59. - Частина I. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2006– С. 207-214.
7. Швець О.В. Імідж України в мас-медіа провідних країн світу// Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Випуск 43. - Частина I. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка. ІМВ, 2003 – С. 200-2005.
8. Byrne C., Hall R. Australia's international education as public diplomacy: soft power potential // Discussion papers in diplomacy. NPIR Clingendael. – July 2011. №121. – 38 p.
9. Chengyu X. Coexist, complement, converge and innovate: Public diplomacy of US–China Internet Industry Forum // Telematics and Informatics, №30, 2013. – Elsevier. – P.331-334.
10. Country Brand Index 2012-13. – FutureBrand. – 20.12.2012 – 107 p. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.futurebrand.com/images/uploads/studies/cbi/CBI_2012-Final.pdf.
11. Dang H.-A., Knack S., Rogers F. H. International aid and financial crises in donor countries // European Journal of Political Economy, №32, 2013. – Elsevier. – P.232-250.
12. Dauben J. W. Mathematicians and World War I: the international diplomacy of G.H. Hardy and Gosta Mittag-Leffler // Historia Mathematica, №7, 1980. – P.261-288.
13. De Jong J. T.V.M. A public health framework to translate risk factors related to political violence and war into multi-level preventive interventions // Social Science & Medicine, №70, 2010. – P. 71-79.
14. Fähnricha B. Integrating concepts of international governmental communication - A framework for further research // Studies in Communication Sciences, №13, 2013. – Elsevier. – P.15-23.
15. Fedoroff N. V. Science Diplomacy in the 21st Century // Cell. №136, January 9, 2009. – Elsevier. – P.9-11.
16. Glassgols S.M. Public diplomacy: the evolution of literature. 12.01.2004. – P.6-52. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uscpublicdiplomacy.org/pdfs/Stacy_Literature.pdf
17. Hea Z.,Xianhongb C., Xing W. The image of the United States in the Chinese media: An examination of the

evaluative component of framing // *Public Relations Review*, №38, 2012. – Elsevier. – P.676-683.

18. Hunter A., Wilson L., Stanhope M. etc. Global health diplomacy: An integrative review of the literature and implications for nursing // *Nurs Outlook*, №61, 2013. – Elsevier. – P.85-92.

19. Kera D. Innovation regimes based on collaborative and global tinkering: Synthetic biology and nanotechnology in the hackerspaces // *Technology in Society*, №37, 2014. – Elsevier. – P.28-37.

20. Leonard M., Stead C., Smewing C. Public diplomacy. – London: The Foreign Policy Centre. – 2002. – P.22-137.

21. Lewis S. W. The potential for international and transnational public service advertising in public spaces in American and Chinese global cities: Conclusions from a 2010 survey of advertisements in subways in Beijing, New York, Shanghai and Washington, DC // *Public Relations Review*, №38, 2012. – Elsevier. – P.765– 778.

22. McGrath S. Beyond aid effectiveness: The development of the South African further education and training college sector, 1994–2009 // *International Journal of Educational Development*, №30, 2010. – Elsevier. – P.525-534.

23. Melissen J. Beyond the New Public Diplomacy. // *Clingendael Paper*, №3, October 2011. – Netherlands Institute of International Relations. – 24 p. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20111014_cdsp_paper_jmelissen.pdf

24. Milama L., Averyb E. J. Apps4Africa: A new State Department public diplomacy initiative // *Public Relations Review*, №38, 2012. – Elsevier. – P. 328-335.

25. Nakamura K. H., Weed M. C. U.S. Public Diplomacy: Background and Current Issues. Congressional Research Service: Report for Congress. December 18, 2009. – 70 p.

26. Pammenta J. Articulating influence: Toward a research agenda for interpreting the evaluation of soft power, public diplomacy and nation brands // *Public Relations Review*, №40, 2014. – Elsevier. – P.50-59.

27. Rasmussen R.K., Merkelsen H. The new PR of states: How nation branding practices affect the security function of public diplomacy // *Public Relations Review*, №38, 2012. – Elsevier. – P.810-818.

28. Robinson J. Transparency and confidence-building measures for space security // *Space Policy*, №27, 2011. – Elsevier. – P.27-37.

29. Simons, G. Russian public diplomacy in the 21st century: Structure, means and message. // *Public Relations Review*, 2014. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1016/j.pubrev.2014.03.002>.

30. Soft power and public diplomacy: The new frontier for public relations and international communication between the US and China // *Public Relations Review*, №38, 2012. – Elsevier. – P.643-651.

31. Suomi K., Jarvinen R. Tracing reputation risks in retailing and higher-education services // *Journal of Retailing and Consumer Services*, №20, 2013. – Elsevier. – P.207-217.

32. U.S. National Strategy for Public Diplomacy and Strategic Communication. / Strategic Communication and Public Diplomacy Policy Coordinating Committee (PCC) Released June 2007. – 4-34 p.

33. Vinet L. Universities and Knowledge Diplomacy // *Procedia Social and Behavioral Sciences* №41, 2010. Selected Papers of Beijing Forum 2008. – P.6772-6776.

34. White C., Radic D. Comparative public diplomacy: Message strategies of countries in transition. *Public Relations Review*. 2014. – Elsevier. – 7 p. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1016/j.pubrev.2014.01.012>.

35. World Science Forum 2013. Materials of the Session on Science Diplomacy. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.culturaldiplomacy.org/youngleadersforums/index.php?en_cde_about-forum.

36. Xifra J., McKieb D. From realpolitik to noopolitik: The public relations of (stateless) nations in an information age // *Public Relations Review*, №38, 2012. – Elsevier. – P.819-824.

37. Yanga A., Klyueva A., Taylorc M. Beyond a dyadic approach to public diplomacy: Understanding relationships in multipolar world // *Public Relations Review*, №38, 2012. – Elsevier. – P.652-664.

38. Zavoeanu R.-G. The role and importance of public diplomacy, Romania case study in the context of integration into NATO // *European Scientific Journal. Special edition No.1.* – June 2013. – P.468-475. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/1277/1286>.

39. Zhanga J., Swartz B.C. Public diplomacy to promote Global Public Goods (GPG): Conceptual expansion, ethical grounds, and rhetoric // *Public Relations Review*, №35, 2009. – P.382-387.

40. Zhanga J., Swartz B.C. Toward a model of NGO media diplomacy in the Internet age: Case study of Washington Profile // *Public Relations Review*, №35, 2009. – Elsevier. – P.47-55.

41. Zhonga X., Lua J. Public diplomacy meets social media: A study of the U.S.Embassy's blogs and micro-blogs // *Public Relations Review*, №39, 2013. – Elsevier. – P.542-548.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2014